

Elżbieta Muciek
Lublin
elzbieta.michalik@wp.pl

Grzegorz Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, ss.764.

Tematyka mniejszości narodowych jest przedmiotem zainteresowania głównie historyków, socjologów i politologów. Ma bogatą i wielowątkową literaturę naukową, zarówno w zakresie genezy i historii grup ludności zamieszkującej państwa Europy, jak również problemów sąsiedztwa, kultury, oświaty, stereotypów itp. Nie było jednak do tej pory publikacji o tak całościowym charakterze. Prezentowana monografia – owoc wieloletnich zainteresowań Autora – jest nie tylko ważną, ale wręcz fundamentalną pozycją w literaturze naukowej odnoszącej się do problematyki mniejszości narodowych. Istotna jest również w dorobku autora – prawnika i politologia, uznanego specjalisty i eksperta. Dzieło obszerne, bo liczące blisko 700 stron tekstu jest pozycją nieporównywalną z dotychczas wydanymi pracami naukowymi, gdyż obejmuje w s z y t k i e mniejszości europejskie i dotyczy ochrony prawnej w tych państwach Europy, w których zamieszkują grupy narodowościowe.

W krótkim, syntetycznym wstępie zostały zawarte główne tezy pracy mówiące o tym, że Europa jest w dużej części zamieszkała przez osoby nieidentyfikujące się z większością etniczną tworzącą dane państwo (s.13). Co siódmy mieszkaniec Europy należy do mniejszości narodowej, etnicznej, religijnej, bądź językowej, co stwarza określone problemy i wymaga rozwiązań zaspokajających realizację aspiracji grup, do których należą (s.693). Powodowało to konieczność rozwiązań w zakresie stosunków międzynarodowych po I i II wojnie światowej. Zmiana jakościowa w zakresie systemu ochrony mniejszości wiążąca się z Ligą Narodów i systemem wersalskim nastąpiła po 1945 r. Wtedy powiązano prawa osób należących do mniejszości z prawami człowieka (traktując je jako tzw. trzecią generację praw człowieka) i ostatecznie powstało kilka systemów ochrony praw mniejszości narodowych w Europie. We wstępie autor wyróżnia osiem zasadniczych przyczyn zmian w sposobie ochrony mniejszości, takich jak, m.in. : stopniowe ograniczanie uprawnień państw z powodu

powstawania ponadpaństwowych jednostek geopolitycznych, ugruntowanie się w Europie standardów ochrony praw człowieka, rozpad państw federacyjnych, czy wzrost aktywności społeczności regionalnych i aspiracji narodowościowych (s. 14-15). Analiza statystyk narodowościowych pozwoliła autorowi na postawienie kolejnej tezy, że na politykę państwa niewątpliwie wpływ ma liczebność osób należących do mniejszości. Jednakże, ani liczebność ani udział procentowy mniejszości w populacji nie decydują już o jakości tej polityki. Z tego względu analizie poddano system ochronny w Polsce, państwa o niewielkim odsetku ludności należącej do mniejszości, co zyskało rozwinięcie w ostatnim rozdziale.

Zasadniczym celem pracy jest analiza funkcjonowania w warunkach międzynarodowych systemów ochrony praw mniejszości w Europie poczynając od Ligi Narodów (s. 15). Bazą źródłową są przede wszystkim akty prawa międzynarodowego: umowy międzynarodowe zawarte przed 1940 r., umowy wielostronne i bilateralne zawarte po 1945 r., akty Unii Europejskiej, konstytucje państw europejskich i akty prawa polskiego, oraz opinie Komitetu Praw Człowieka NZ, Orzeczenia Trybunału Praw Człowieka Rady Europy, Orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich, Trybunału Konstytucyjnego i sądów RP, jak również dokumenty Ligi Narodów, ONZ, Rady Europy, OBWE, UE i inne. Wykorzystano opracowania statystyczne, encyklopedie, słowniki i leksykony oraz prasę i liczne strony internetowe. Przywołane opracowania w liczbie blisko 200 pozycji dopełniają bibliografię.

Monografia składa się z siedmiu rozdziałów, które stanowią integralne części pracy. Ze względu na rozmiary pracy warto przybliżyć jej strukturę. Rozdział pierwszy, terminologiczny składa się z 6. podrozdziałów traktujących odpowiednio o: znaczeniu używanych pojęć, ich kontekstach historycznych, przyczynach powstawania mniejszości, definiowaniu mniejszości w doktrynie, sposobach definiowania pojęcia w różnojęzycznych słownikach, encyklopediach, oraz zachodnioeuropejskiej i polskiej literaturze naukowej, jak również prawie międzynarodowych i wewnętrznym. W ostatnich dwóch podrozdziałach autor dokonał klasyfikacji mniejszości, by na koniec wyjaśnić na czym polega klauzula antydyskryminacyjna w kontekście praw mniejszości. W rozdziale drugim, który jest poświęcony mniejszościom narodowym w Europie w ujęciu statystycznym autor przedstawił strukturę narodowościową państw naszego kontynentu i dokonał szczegółowego zestawienia ludności należącej do mniejszości w państwach prowadzących i nieprowadzących statystyk narodowościowych. Omówiona więc została struktura narodowościowa na podsta-

wie oficjalnych danych statystycznych osobno w państwach Europy Środkowej i Północnej, Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej. W dość dużej grupie państw, które nie prowadzą statystyk narodowościowych liczebność mniejszości została podana szacunkowo. Zatem w ostatnim, piątym podrozdziale oszacowano liczbę mniejszości w Albanii, Belgii, Cyprze, Danii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Holandii, Irlandii, Kosowie, Niemczech, Norwegii, Szwajcarii, Szwecji, Turcji, Włoszech i Wielkiej Brytanii.

Trzeci rozdział poświęcony ochronie mniejszości narodowych w okresie międzywojennym zawiera 5 podrozdziałów, które dotyczą genezy ochrony mniejszości, wersalskiego systemu ochrony, (a więc: klauzul ochronnych w traktatach pokojowych i odrębnych traktatach mniejszościowych, ochrony w formie deklaracji o poszanowaniu praw mniejszości, procedurze dochodzenia naruszonych praw wynikających z przyjętych zobowiązań), ochrony mniejszości w innych porozumieniach międzynarodowych, umów okresu II wojny światowej i Kongresów Mniejszości Narodowych.

Czwarty rozdział obejmuje ochronę na poziomie uniwersalnym i ponadregionalnym. Podrozdziały dotyczą: systemu ochrony mniejszości po 1945, uniwersalnego systemu ochrony praw mniejszości narodowych w ramach ONZ (w tym: instytucjonalne gwarancje praw, gwarancje prawne, mechanizmy kontrolne), ochrony w systemie KBWE/OBWE, a więc: instytucjonalne i prawne gwarancje praw mniejszości narodowych w ramach tej organizacji oraz mechanizmy kontrolne.

W piątym rozdziale autor zajął się ochroną mniejszości na poziomie regionalnym i subregionalnym, a więc ochroną w ramach Rady Europy (wraz z gwarancjami instytucjonalnymi, prawnymi i mechanizmami jurysdykcyjnymi i monitoringu), ochroną mniejszości w Unii Europejskiej (w tym gwarancjami instytucjonalnymi i prawnymi oraz mechanizmami jurysdykcyjnymi), ochroną w systemie Wspólnoty Niepodległych Państw (czyli z gwarancjami prawnymi ochrony i mechanizmami kontrolnymi), a także innymi systemami ochrony mniejszości, a więc głównie Inicjatywą Środkowo-Europejską. W osobnym podrozdziale została ujęta Federalistyczna Unia Europejskich Grup Narodowościowych.

Szósty rozdział obejmuje prawa mniejszości narodowych w porozumieniach dwustronnych. Autor w formie podrozdziałów wyróżnił: klauzule mniejszościowe w umowach dwustronnych o przyjaźni i współpracy zawarte przez Polskę, Republikę Federalną Niemiec, Czechy i Słowację i Rumunię oraz przez inne państwa (czyli głównie te, którzy wcześniej tworzyły ZSRR), a także

właściwe porozumienia dwustronne o ochronie praw mniejszości: związane z problemami roszczeń terytorialnych w przeszłości oraz te o ochronie praw mniejszości, które zostały zawarte po 1990 r.

Siódmy rozdział poświęcony jest ochronie praw mniejszości narodowych w prawie wewnętrznym na przykładzie Polski. Omawia gwarancje instytucjonalne w wymiarze parlamentarnym, rządowym i innych formach gwarancji instytucjonalnych oraz gwarancje prawne i ich szczegółową realizację w zakresie: prawa do stowarzyszania się, nauki języka ojczystego i w języku ojczystym, prawa do używania imion i nazwisk w brzmieniu swojego języka, jak również używania go w życiu prywatnym i publicznym, prawa do używania nazw miejscowości, obiektów fizjograficznych i ulic w językach ojczystych mniejszości, swobodnego dostępu do informacji, rzeczywistego udziału w życiu publicznym oraz wyznawania i praktykowania swojej religii.

Książka zawiera ponadto zestawienia tabelaryczne, mapy, fotografie oraz indeks nazwisk.

Wadą tej publikacji jest pomieszczenie w jednym tomie w zasadzie odrębnych, integralnych całości, będących jej poszczególnymi rozdziałami, które z powodzeniem mogłyby osobnymi publikacjami, ale jest to tak samo jej... zaletą.

Ta imponująca swymi rozmiarami, ale i ciężarem gatunkowym praca, będzie na długie lata swoistym kompendium i przewodnikiem dla specjalistów i niespecjalistów poszukujących konkretnych informacji dotyczących europejskich mniejszości. Chociaż współcześnie istnieje sporo opracowań w zakresie ochrony praw człowieka, w których podnoszone są kwestie ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych ta publikacja wyczerpuje temat ujęty w tytule. Monografia Grzegorza Janusza należy do tego typu dzieł, które określa się często mianem podstawowych w swojej dziedzinie. Pomimo różnych nowych tendencji i zmian w prawie państw europejskich, przemian w łonie samych mniejszości z całą pewnością ma na stałe zapewnioną pozycję wśród najważniejszych publikacji dotyczących mniejszości narodowych. Na koniec warto wspomnieć, że została nominowana do Nagrody im. Jana Długosza 2012.